

BIULETYN

KOŁA MIŁOŚNIKÓW DZIEJÓW GRUDZIĄDZA
KLUB „CENTRUM” SPÓŁDZIELNI MIESZKANIOWEJ

Rok XVIII: 2020

Grudziądz, dnia 20.07.2020 r.

Nr 28 (642)

1189. spotkanie

Marek Szajerka

Grudziądz. Od miasta – klasztoru do zamku. Pierwowzór cysterski zamków krzyżackich w Prusach z 1 poł. XIII w. (Cz. 13)

Motto:

*„Terytorium zamku obejmowało miasto Grudziądz
[Das Schloßgebiet umfasste die Stadt Graudenz]”*

Xaver Froelich, 1868 r.

VIII. Teren d. klasztoru benedyktynek, jako pierwotnie zamek. Analogia do rozplanowania zamku krzyżackiego w Toruniu. [Ciąg dalszy].

Najstarszym obiektem w Grudziądzu była kaplica p.w. św. Michała Archanioła. Do 1998 r. badacze uważali, że była ona integralną częścią kościoła p.w. św. Mikołaja. W 1928 r. ks. J. Mańkowski napisał o niej: *Przylegała do kaplicy Kostków, nieco dalej ku drzewom bocznym stała kaplica św. Michała Archanioła, bardzo stara, należąca przed reformacją do różnych cechów rzemieślniczych, które tu swoje nabożeństwa odprawiały i ojej utrzymanie się starały. Później razem z bractwami podupadła, zmieniono ją na parafialną szkołę, a w roku 1659, gdy szpital Św. Ducha zgorzał, służyła, służyła jako schronisko dla ubogich. Dopiero około r. 1673 odnowiono i oddano nowo utworzonemu bractwu św. Michała, które tu urządzało swoje obchody i nabożeństwa. Dzisiejszy ołtarz, przedstawiający św. Michała Archanioła z szyszakiem srebrnym na głowie, z srebrnym mieczem i sandałami, pochodzi jeszcze z onych czasów. Sprawił go ówczesny proboszcz Krygier. I tę prastarą kapliczkę, chociaż znajdowała się jeszcze w dobrym stanie, obalono zarówno z innymi kaplicami w r. 1796¹.*

¹ *Kościół i klasztor grudziądzkie*, [praca zbiorowa], Grudziądz 1928, s. 35-36.

Uznanie kaplicy św. Michała Archaniola za rozebraną w XVIII w. wynikało z mylnego zrozumienia lustracji kanonika J. L. Strzesza z 1667 r.² Lustrator ten o kaplicy tej napisał dwukrotnie. W kwestii finansowej ujął ją przy kościele p.w. św. Mikołaja a drugi raz, już w ujęciu topograficznym, w pobliżu szpitala i kościoła p.w. Św. Ducha. Cytowany wcześniej ks. J. Mańkowski zapis odnoszący się do kwestii finansowej potraktował jako lokalizację topograficzną. W aspekcie prawnym kaplica p.w. św. Michała Archaniola była prepozyturą kościoła p.w. św. Mikołaja, czyli należała do kolegiaty, (ryc. 102-103). Zapis kanonika Strzesza, w tłumaczeniu z łaciny na język polski, pozwalający na dokładną lokalizację kaplicy jest następujący: *Kościół Św. Ducha przy Bramie Toruńskiej, z mocnymi murami przypadł jak wyżej wspomniano zakonnikom reguły św. Benedykta w roku 1619. Dawniej istniało przy nim probostwo, lecz po pożarze miasta kościół został połączony z kościołem parafialnym w jeden na mocy przywileju w 1345 roku co publicznie ogłoszone i przedłożone przez pełnomocników królewskich w 1606 i 1609 roku.*

Drewniany szpital przy tym kościele między murami wyposażony w pokoje na górze i w podziemiach ocalał w pożarze 1659 r. Z czterech stron ograniczony podwórcem kaplicy św. Michała, połączony z kościołem parafialnym³. Ubodzy zostali przyjęci niestosownie do godności miejsca, do wnętrza starej kaplicy św. Michała⁴.

W przypadku kościoła p. w. św. Mikołaja istniała tam także kaplica p.w. św. Michała. Znajdowała się ona po stronie północnej kościoła. Była to budowla przykryta blachą miedzianą i posiadająca kopułę⁵. Zestawienie chronologiczne z lustracja kanonika Strzesza z 1667 r. świadczy, że kaplicy św. Michała przy kościele p.w. Św. Ducha w 2 połowie XVII w. już nie było. Obecnie dawna kaplica p.w. św. Michała Archaniola jest piwnicą przy ul. Klasztornej 6⁶. Szczęśliwie przetrwała do naszych czasów i można dokonać jej opisu.

Jest to pomieszczenie o wymiarach wewnętrznych: długość na osi wschód zachód 5,3 m, szerokość 4,87 m, wysokość 2 m. Piwnica zbudowana jest z cegieł na fundamencie kamiennym, o sklepieniu krzyżowym. Z uwagi na otynkowanie ścian niemożliwe jest podanie wymiarów cegieł i sposobu ich wiązania. Mury mają grubość od 1-2 m⁷. Kaplica posiadała cztery wyjścia. Największy portal był na ścianie zachodniej. Na ścianie północnej znajdują się dwie wnęki oświetleniowe, (rys. 103-104)). Swoimi rozmiarami kaplica ta przypomina kościółek p.w. św. Jana

² Lustracja kanonika Strzesza, tłumaczenie z łaciny na j. polski dokonane przez H. Ludwińską dla potrzeb Polskiego Towarzystwa Historycznego Oddział w Grudziądzu. Tekst łaciński zob. B. Czaplą [ed.], *Visitationes episcopatus culmensis Andrea Olszowski episcopo. A. 1667-1672 factae*, Societas Literaria Torunensis, fontes VI-X: 1902-1906, s. 289-312.

³ W tym przypadku określenie kościół parafialny dotyczy kościoła Św. Ducha.

⁴ Tekst łaciński zob. B. Czaplą [ed.], *Visitationes* [...], s. 308-309.

⁵ Archiwum parafialne: *v. Hobenzollernische Visitation ab. Anno 1786 et 1787 IV Folium 32/43*. Graudentz, w: Akta kościoła św. Mikołaja w Grudziądzu *Visitationes 1643-1787*, s. 19.

⁶ Znajduje się tam Ośrodek Pomocy Społecznej „Caritas”.

⁷ Pomiary ścian wykonałem w 1998 r.

w Budzistowie, dawnej siedzibie książąt Pomorza Zachodniego. Budzistów był pierwotnym Kołobrzegiem. Tamtejszy kościół o wymiarach 5 x 8 m w 1222 r. ufundowała księżna Mirosława, córka Mieszka Starego⁸.

Można przyjąć, że kaplica p.w. św. Michała Archaniola powstała przed 1222 r. Jej patrocinium nosi charakter misyjny. Natomiast lokalizacja nad brzegiem Starej Osy ma zapewne związek z misją św. Wojciecha do Prus w 997 r. Wg Jana Długosza św. Wojciech misję tę rozpoczął od okolic Grudziądza: [...] *Gdy przeprowił się przez Osę i poprosił, aby ze względu na ubóstwo uwolniono go i jego towarzyszy od przewożonego, wtedy otrzymał od wioslarza ciężkie uderzenie w głowę*⁹.

Wiarygodność przekazu J. Długosza z XV w. umacniają również następujące fakty. Kaplica p.w. św. Michała Archaniola była w pobliżu zanikłej obecnie ul. Tragarzy, natomiast obecny Dragacz na drugim brzegu Wisły nosił nazwę Tragosz. Mieszkańcy tej miejscowości trudnili się zapewne przeprawami przez Wisłę¹⁰.

Kaplica ta jest zapewne przykładem jednonawowych kościołów romańskich, pełniących na terenie ziem polskich funkcje kościołów grodowych, wiejskich, kaplic przy rezydencjach lub kaplic pomocniczych¹¹. Oprócz kościoła w Budzistowie ślady analogicznego kościoła odkryto w 1991 r. we Wleniu na Śląsku. Znajdował się tam na Górze Zamkowej kościół NMP, wybudowany przed 1217 r. Jego nawa posiadała wymiary 5,6 x 5,6 m i mury grubości 0,95 m¹².

W świetle przedstawionych badań wynika, iż kanonik J. L. Strzesz miał rację, określając tę kaplicę jako najstarszą w Grudziądzu¹³. W oparciu o spisana przez niego lustrację można ustalić położenie kaplicy, chociaż nie było przeprowadzonych badań archeologicznych. Zapis Strzesza wyraźnie wskazuje na plac wyodrębniony z terenu klasztoru benedyktynek: *Kościół Świętego Ducha przy Bramie Toruńskiej z mocnymi murami przypadł, jak wyżej wspomniano zakonnikom reguły św. Benedykta w roku 1619. Dawniej istniało przy nim probostwo, lecz po pożarze miasta kościół został połączony z kościołem parafialnym w jeden na mocy przywileju 1345 roku co zostało publicznie ogłoszone i przedłużone przez pełnomocników królewskich w 1606 r. i 1609 r.*

Drewniany szpital przy tym kościele między murami wyposażony w pokoje na górze i w podziemiach ocalał w pożarze w 1659 roku. Z czterech stron ograniczony podwórcem kaplicy św. Michała. Połączony ścianą z kościołem parafialnym. Ubodzy zostali przyjęci niestosownie do godności miejsca, do wnętrza starej kaplicy św. Michała.

⁸ M. Perzyński, *W grodzie Mieszków i Bolesławów*, Poznaj Swój Kraj: 1999, R: XLII, nr 8, s. 8.

⁹ Zob. K. Zielińska-Melkowska, *Lokacja, op. cit.*, Toruń 1991, s. 11-12.

¹⁰ Zob. S. Cackowski, *Inwentarz starostwa grudziądzkiego z r. 1603*, Grudziądz 1965, indeks geograficzny, s. 73; A. Wolnikowski, *Inwentarz starostwa grudziądzkiego z r. 1739*, Grudziądz 1963, indeks geograficzny, s. 82;

¹¹ Zob. C. Buśko, *Wleńskie kościoły św. Jadwigi, Księga Jadwiżańska*, Wrocław 1995, s. 265.

¹² Tamże, s. 264.

¹³ Jeśli napis nad głównym wejściem, czyli od strony dziedzińca Muzeum był wypalony w cegle, to istnieje szansa, iż w trakcie badań archeologicznych zostanie on odnaleziony.

Plac po zniszczonym budynku za zgodą zarządcy przypadł przebywającym tam wówczas zakonnicom za sumę 150 florenów polskich wniesioną przez Wielebną i religijną Katarzynę Działyńską przeoryszą tegoż klasztoru. Sumę przekazano na ręce Andrzeja Wieckowicza ówczesnego proboszcza w celu uspokojenia jego w dniu 5 marca 1669 w Grudziądzu.

Plac opłacony i uzyskany za tę sumę wspomniany proboszcz wziął na siebie. Sprawował opiekę nad okolicznymi mieszkaniami ubogich.

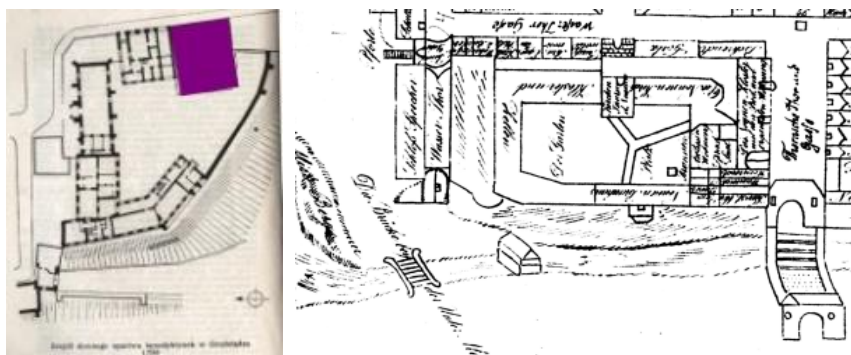
Wyżej wymieniony szpital pobierał podatek od sum pierwotnych pobieranych corocznie, które są tego rodzaju: suma 2000 florenów polskich złożona przez znakomitą Zuzannę z Szczepańskich podkomorzynę chełmińską i kapitanową grudziądzką w sądzie w Toruniu w dniu 23 lipca 1642 roku z podatkiem 100 florenów. Suma 100 florenów pożyczona z dóbr Honoraty Anny z Klebowa, zabezpieczona podpisem na zeznaniu z podatkiem 7 florenów w dniu 4 czerwca 1651 r.

Sumę 445 florenów pożyczono z dóbr Honoraty Anny z Goltznicowa w dniu 12 listopada roku 1647 zabezpieczona i uzyskana dzięki obowiązkowemu podziałowi dóbr w 1658 r. z wieczystym podatkiem 30 florenów.

Suma 150 florenów z dawnych dóbr rodziny Jana Kellera, złożona w dniu 24 sierpnia 1651 roku, którą wniósł ówczesny właściciel Krzysztof Lange z podatkiem rocznym 10 florenów i 15 gr.

Suma 100 florenów z dóbr rodziny Andrzeja Dybowskiego zabezpieczona podpisaniem zeznaniem w dniu 5 listopada 1648 r. z podatkiem 7 florenów¹⁴.

Sytuacja prawna przedstawiona w cytowanym źródle znajduje odbicie we współczesnym układzie parceli, czytelnym na planie klasztoru z 1974 r., (rys. 101)¹⁵.

Ryc. 101. Plan klasztoru benedyktynek, obecnie teren muzeum w 1974 r. Zamazanym prostokątem zaznaczyłem teren wydzielony z obszaru klasztoru, który należał do proboszcza kościoła św. Mikołaja. [dodał M. Sz.].

Na planie z katastralnym 1772 r. zaznaczony teren nie jest zabudowany (ryc. 102).

¹⁴ Tekst łaciński zob. B. Czapla [ed.], *Visitationes* [...], s. 309-310.

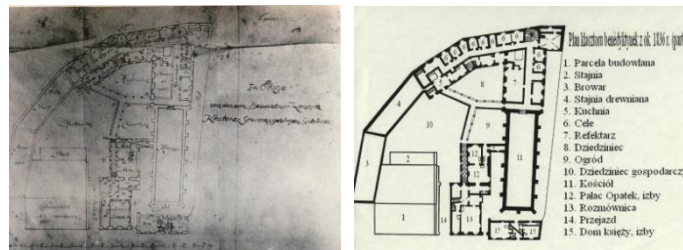
¹⁵ Zob. *Katalog Zabytków Sztuki w Polsce*, t. XI, z. 7, s. 14.

Obecna kamienica przy ul. Klasztornej 6 pochodzi z XIX w. Jej piwnice natomiast pochodzą ze średniowiecza.

Ryc. 103-104. Zdjęcie piwnic kamienicy przy ul. Klasztornej 6. Stan w 1998 r. Ściana północna z wnękami oświetlonymi, przypuszczalnie kaplicy p.w. św. Michała Archaniola. Fot. M. Szajerka. Ze zbiorów Muzeum im. ks. dr. Władysława Łęgi w Grudziądzu.

Piwnice Muzeum nie były przedmiotem inwentaryzacji naukowej, dlatego pomieszczenia szpitala średniowiecznego i kaplicy św. Michała Archaniola posiadają takie istotne znaczenie. Bardzo ważne dla badań nad identyfikacją zamku średniowiecznego w tym miejscu są plany klasztoru benedyktynek. Poniżej plan z 1836 r., (ryc. 105-106)¹⁶.

Ryc. 105. Plan klasztoru benedyktynek z 1836 r. Za M. Gzyłą.

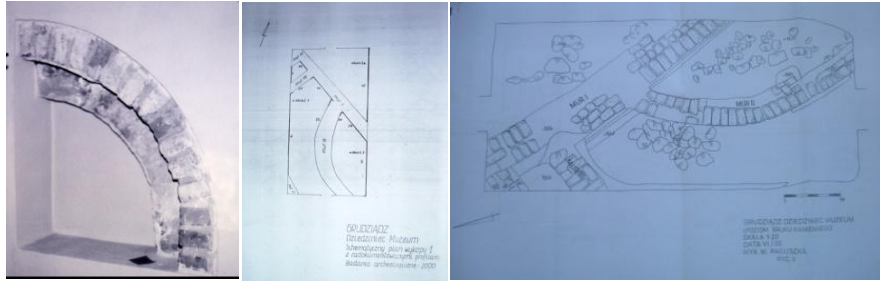
Ryc. 106. Plan klasztoru benedyktynek z 1836 r. Transkrypcja w j. polskim, M. Żebrowski.

Wg tego planu właściwy pałac opatek był na dziedzińcu, bez widoków na Wisłę i miasto. W bezpośrednim otoczeniu pałacu była ściana kościoła i stajnie. Cele mniszek posiadały korzystniejsze położenie, jak siedziba ksieni klasztoru. Nie można wykluczyć, że taki układ klasztoru był następstwem przejścia wcześniejszych obiektów. Wg M. Gzyły Pałac Opatki, czyli faktycznie budynek bramy klasztornej, nie znajduje analogii do klasztorów benedyktyńskich oraz innych zgromadzeń zakonnych na terenie Polski¹⁷.

Wśród zachowanych detali, mogących rzucić światło na wiek kościoła Św. Ducha i części zabudowań klasztornych jest portal, który drzwi z refektarza do kościoła, czyli na transkrypcji M. Żebrowskiego, między 7 a 11, (ryc. 107).

¹⁶ Plan został opublikowany w przez M. Gzyłę, *Furta dawnego klasztoru pp. benedyktynek. Czyli tzw. Pałac Opatki w Grudziądzu*, RG, T. 11: 1994, s. 26. Transkrypcje planu wykonał M. Żebrowski. Bardzo dziękuję p. M. Żebrowskiemu za wyrażenie zgody na wykorzystanie tego planu do tych badań naukowych.

¹⁷ M. Gzyło, *Furta* [...], s. 21.

Ryc. 107. Fragment portalu uskokowego w obecnych pomieszczeniach administracyjnych Muzeum, na ścianie sąsiadującej z kościołem. Fot. M. Szajerka.

Ryc. 108-109. Plany wykopu archeologicznego na dziedzińcu Muzeum z 2000 r. Za. R. Boguwolski, M. Kurzyńska, W. Pacuszcza.

Po tej prezentacji historycznej, kartograficznej oraz architektonicznej tego obszaru należy zaprezentować wyniki badań archeologicznych na dziedzińcu Muzeum, przeprowadzonych w latach 2000-2004¹⁸. Bardzo ważne było odkrycie w 2000 r. muru na dziedzińcu, ukośnego w stosunku do muru obronnego, (ryc. 108-110).

Ryc. 110. Zdjęcie wykopu archeologicznego. Fot. R. Boguwolski.

Badania archeologiczne, ze względu na ograniczony zasięg obszaru eksploracji nie odpowiedziały na pytanie, czemu służyła ta budowla. Czy to była półbaszta? Zapewne jest to pozostałość budowli starszej, jak widoczne mur obronny z XIV w. Również grubość tego muru 0,5-0,6 m nie dyskwalifikuje go jako ewentualnie obronny. Takiej grubości jest mur kurtynowy przedzamcza na Górze Zamkowej. W 2004 r. przy gmachu głównym Muzeum natrafiono na fragment fundamentu wykonanego z cegły o wymiarach:

26 x 14 x 8.

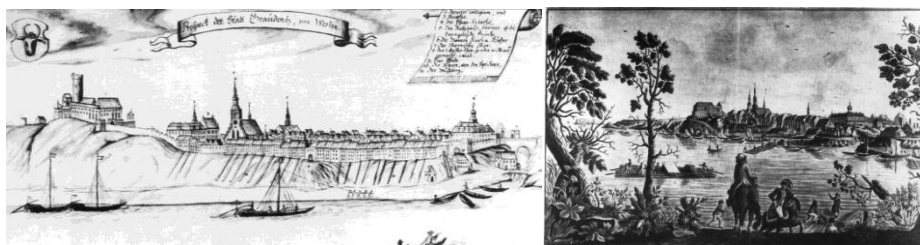
¹⁸ Badania nie zostały do tej pory opublikowane. Ich wyniki zawarte są w trzech tomach. Bardzo dziękuję Dyrekcji Muzeum im. ks. dr. Władysława Łęgi w Grudziądzu za udostępnienie tych materiałów.

O ceglach tego wymiaru już w tym studium pisano. Występują one w najstarszych partiach budowli na terenie Grudziądza¹⁹.

Odsłonięta w trakcie badań baszta odpowiada modelowi Ł w pracy J. Widawskiego. Ten model jest charakterystyczny dla państwa krzyżackiego, występuje w Chełmnie²⁰.

Na terenie dziedzina natrafiono na pozostałości cmentarza. W. Pacuszka, w sprawozdaniu z 2004 r. napisała, iż liczne pochówki świadczą o funkcjonowaniu tu cmentarza, chociaż źródła pisane o tym milczą. Istnienie cmentarza może świadczyć o słuszności lokalizacji najstarszego wg kanonika Strzesza obiektu sakralnego w Grudziądzu, kaplicy św. Michała Archaniola.

Pozycja wzgórze klasztorne na panoramach z XVIII w. w porównaniu z Górą Zamkową nie ustępuje tej drugiej walorami obronnymi, (ryc. 111-115).

Ryc. 111. Panorama J. F. Steinera. 1 poł. XVIII w. Za: J. Drozdowską

Ryc. 112. Panorama W. Aschenbrenera z 1795 r. Za: H. B. Meyer²¹.

Ryc. 113. Panorama W. Aschenbrenera z 1795 r. Kadr. Obejmuje też spichrzę do Bramy Gnojeńej oraz południowo-wschodnią linię murów miejskich, gdyż ten odcinek murów należał do 1415 r. do Krzyżaków, podobnie spichrzę do ok. 1345 r.

Ryc. 114-115. Panorama F. Bilsa z 1838 r. za J. Drozdowską²² oraz kadr.

Na panoramie W. Aschenbrenera z 1795 r. na uwagę zasługuje przypuszczalnie cylindryczna wieża na terenie klasztoru benedyktynek.

W świetle przedstawionego materiału źródłowego materiału źródłowego widać, że teren klasztoru benedyktynek posiadał walory obronne i posiadanie go przez Krzyżaków do 1345 r. oraz budowa tam zamku była uzasadniona. Ślady sil-

¹⁹ Dotyczy to m.in. przęsła mostu Bramy Toruńskiej, przypory Bramy Wodne, fundamentów kościoła pojezuickiego, zakrystii kościoła św. Mikołaja, przypór tego kościoła w przyziemiu.

²⁰ J. Widawski, op. cit., s. 49-50. *Baszty i wieże. Zestawienie porównawcze rzutów.*

²¹ H. B. Meyer, *Grudenz eine Stadtgeschichte in Bildern*, Danzig 1941.

²² J. Drozdowska, *Grudziądz. Widoki miasta. Ansichten der Stadt*, Grudziądz 2001, widok 5.

nych umocnień tego obszaru od strony Kanalu Trynka są widoczne jeszcze na planie przebudowy średniowiecznego mostu Bramy Toruńskiej, wykonanego w 1895 r., (ryc. 116) oraz na obrazie i rysunku z XIX w., (ryc. 117-118).

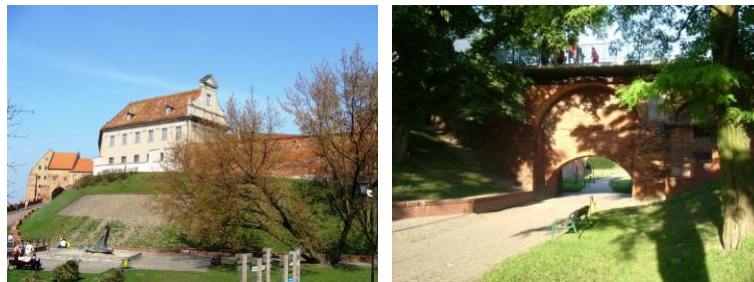
Ryc. 116. Plan przebudowy mostu Bramy Toruńskiej z 1895 r. Zbiory Muzeum im. ks. dr. Władysława Łęgi w Grudziądzu²³.

Ryc. 117. Brama Toruńska. Obraz G. Breuninga. Za: J. Drozdowska²⁴.

Ryc. 118. Brama Toruńska w 1850 r. Za I. Żnińskim²⁵.

Na obrazach uwagę zwracają przypory murów z różnych okresów.

Walory obronne klasztoru, zapewne powstałego na murach wcześniejszego zamku średniowiecznego są nadal czytelne, (rys. 119). Imponujący jest nadal średniowieczny most Bramy Toruńskiej, przebudowany w ostatniej dekadzie XIX w., (ryc. 120 – 121).

Ryc. 119. Widok na dawny klasztor benedyktynek od strony południowej. 2009 r. Widać, jak daleko posunięte są zmiany otoczenia po 1945 r. Fot. M. Szajerka.

Ryc. 120. Most Bramy Toruńskiej w 2009 r. Jeden z najstarszych, zachowanych, murowanych mostów w Polsce. Fot. M. Szajerka.

Po przeprowadzonej kwerendzie widać, iż obecnie tylko po wnikliwej analizie planów, rycin i dokumentów oraz zdjęć archiwalnych można się dopatrywać m.in. pierwotnej funkcji Bramy Wodnej, jako wjazdu do parchamu średniowiecznego zamku. Natomiast bardziej przekonująca dla turystów po korekcie architek-

²³ M. Żebrowski przy okazji analizy tego planu zwrócił uwagę na przyczółki mostowe oraz skos tego mostu w kierunku zachodnim. Na planie widać, gdzie są przypory nieczytelnego już muru przy samym brzegu. Obecny mur może się ściśle nie pokrywać z tym średniowiecznym.

²⁴ J. Drozdowska, widok 28.

²⁵ I. Żniński, *Grudziądz*, Grudziądz 1913.

tonicznej z 2 poł. XX w. jest jako brama miejska. Zapewne jednak ta kwerenda wzbogaca historiografię tego obszaru Grudziądza.

W 2017 r. w Archiwum Wojewódzkim w Toruniu natrafiłem na plan kamienicy przy ul. Starej 21, z 1890 r. Wynika z niego, że przy Bramie Łasińskiej była cylindryczna baszta. Okazuje się, że wjazdy od północy i południa były na zasadzie lustrzanego odbicia. Swoje spostrzeżenia opublikowałem w Biuletynie Koła Miłośników Dziejów Grudziądza.

Napisałem wówczas o *replie fragmentu cylindrycznej baszty Bramy Łasińskiej, zaprojektowanej w l. 1890-1891.*

Nieoczekiwanie dla mnie kwerenda archiwalna w Archiwum Państwowym w Toruniu, 29.09.2017 r. pokazała jeszcze coś innego, odnośnie wyglądu Bramy Kwidzyńskiej, (Łasińskiej). Mnie wykopaliska z l. 2013-2014 nie przekonały do rekonstrukcyjnego wyglądu czworobocznej baszty bramnej, podobnej do Bramy Toruńskiej. Bramę Łasińską analizowałem w 2004 r., w pracy *Grudziądz w XIII-XVIII. Kwestia synchronizacji źródeł historycznych.*

Bardziej mnie przekonuje forma bramy z prześwitem w murze, między dwiema cylindrycznymi basztami, z których zachodnia była bardziej wysunięta na północ od wschodniej.

Okazuje się, że na tym planie sytuacyjnym z grudnia 1890 naniesiono, w przypadku kamienicy, oznaczonej wtedy numerem 52, (przy wylocie ul. Podgórznej na ul. Starą), cylindryczny obiekt o średnicy 7,16 m. Ten plan potwierdza wiarygodność panoramy szwedzkiej o cylindrycznych obiektach w pobliżu Bramy Kwidzyńskiej, (Łasińskiej). Na planie katastralnym z 1872 r. nie zaznaczono ściany domu przylegającej do ulicy Podgórznej na rogu z ul. Starą. Można wnioskować, że na plan z 1890 r. naniesiono rysunek zastanych ruin fundamentu wcześniejszego obiektu, w tym przypadku jednej z baszt Bramy Kwidzyńskiej i wkomponowano je w fasadę nowego domu, (ryc. 121-120).

Ryc. 121. Plan budowlany z 1890 r. kamienicy u zbiegu ulic Starej i Podgórznej na fundamencie średniowiecznej baszty przybranej. Z Wojewódzkiego Archiwum Państwowego w Toruniu.

Ryc. 122. Kamienica u zbiegu ul. Starej i Podgórznej, z 1890 r., zbudowana na fundamencie baszty przybranej. Stan w 2017 r. Fot. M. Szajerka.

Taki przykład zastosowania historycyzmu. Był to okres modnego wówczas neogotyku. Obecnie natomiast ta wtopiona w bryłę „średniowieczna baszta” koresponduje z tablicą informacyjną w płycie chodnika o Bramie Łasińskiej. Wieża widokowa Klimek z 2014 r. też jest na oryginalnym fundamencie z XIII w. Plan z 1890 pokazuje, że wtedy zrobiono podobnie. Odbudowano fragment baszty średniowiecznej. Kamienica przy ul. Starej 21 nie posiada bliźniaczej ściany z kamienicą przy ul. Starej 19. Widoczny od strony ulic Styk tych kamienic jest atropą. Widać to na zdjęciach lotniczych. Od strony południowej architekt przy korekcie planu w 1890 r. świadomie wyprostował ścianę, pozostawiając w części podziemnej łukowatą odsadkę średniowiecznego fundamentu baszty.

Brama Łasińska nie była kopią Bramy Toruńskiej, jak to się pokazuje na mapie Grudziądza w Muzeum. Pokazany tu plan i plan miasta z 1756 r. się uzupełniają i nie wykluczają²⁶.

Schemat komunikacyjny bram Toruńskiej i Łasińskiej był identyczny, można napisać nawet, że ma lustrzane odbicie. Z Mostu Bramy Toruńskiej pierwsza brama wchodziła w ulicę Tragarzy, de facto parham założenia zamkowego. Moim zdaniem ten parham odsłonili na dziedzińcu Muzeum pod koniec lat 90. XX w. archeolodzy grudziądzcy. Druga brama prowadziła na teren zamku, wydzierżawionego mieszczanom przez Krzyżaków w 1415 r. Parking przy Klasztornej 6 to relikwium ulicy Tragarzy. Natomiast ściana budynku ośrodka zdrowia po drugiej stronie ulicy to pozostałość ściany baszty bramnej Bramy Toruńskiej. Układ komunikacyjny jest czytelny. Most nie jest ustawiony pod kątem prostym do Bramy Toruńskiej, widać to na planie z l. 90. XIX w.

Lustrzane odbicie w przypadku Bramy Łasińskiej wyglądało następująco. Pierwsza brama była między dwiema basztami, których zachodnia, czyli ta odbudowana w l. 1890-1891 była wysunięta dalej na północ, względem baszt wschodniej. Podyktowane to było tym, by można było wjechać do analogicznego parhamu, wiodącego na Zamek Wysoki. Druga brama, (wewnętrzna), wiodła na teren zamku, wydzierżawionego mieszczanom w latach 1320-1328. Parham północny kończył się furką, zachowaną do naszych czasów w narożniku północno-wschodnim murów, przy ul. Murowej. Wg planu katastralnego z 1772 r. był tam barbakan. Ta bezpośrednia brama na zamek w parhamie była na terenie obecnej kamienicy przy ul. Starej 19.

Odnalezienie cylindrycznej baszty Bramy Łasińskiej w 2017 r. wpisuje się trwale do dorobku badawczo – popularyzatorskiego historii miasta Koła Miłośników Dziejów Grudziądza. Z odnalezienia tej baszty i odbudowania nie zdawano sobie sprawy przez 127 lat. Niewątpliwie wiedza o jej istnieniu wpłynęłaby na wynik badań archeologicznych fundamentów szyi Bramy Łasińskiej w 2013 r. Inne obiekty ze średniowiecza też były zniszczone np. w XX w. (Brama Wodna, wieża

²⁶ Zob. *Plan miasta z 1756 r. AHMP.G.*

Klimek) i zachowały swoją historyczną tożsamość. W tym przypadku powinno być podobnie²⁷.

Artykuł monograficzny o Bramie Wodnej ukazał się również w Biuletynie Koła Miłośników Dziejów Grudziądza²⁸. Szczegółowo o przebudowach Bramy Wodnej napisałem artykule z 2007 r., opublikowanym w Roczniku Grudziądzkim, mający status periodyku naukowego²⁹. Mimo, że artykuł ten ukazał się w Roczniku Grudziądzkim 12 lat temu, jest on w zasadzie niezauważalny przez naukowców akademickich. Napisałem wówczas, że brama pochodzi sprzed 1290 r.³⁰

Prawdopodobnie jednak przyczynił się do korekty wniosku o wpisanie spichrzy na Listę Pomników Historii w 2017 r.

²⁷ Zob. M. Szajerka, *Komora celna z czasów średniowiecza i nowożytnych przy ul. Starej 23. Replika fragmentu baszty Bramy Łasińskiej z 1890 r. przy ul. Starej 21*, BKMDG, Rok XV: 2017, nr 33 (350) z dn. 18.10.2017 r., s. 6-20.

²⁸ M. Szajerka, *Brama Wodna – budowa i rozbudowa oraz destrukcja od XIII do XX w. Jej miejsce w strukturze obronnej szpitala Św. Ducha („zamku niskiego”)*, BKMDG, Rok XV: 2017, nr 40 (350) z dn. 3.12.2017 r., ss. 16.

²⁹ M. Szajerka, *Średniowieczne baszty ustępowe w panoramie miasta Grudziądza ze szczególnym uwzględnieniem pierwotnego przeznaczenia spichrzy nr 49-51*, RG, T. 17: 2007, s. 62-73.

³⁰ Ibidem, s. 63. Przy obecnym stanie wiedzy o architekturze ceglanej w Polsce (stan w 2019 roku) nie ma w zasadzie o czym dyskutować. Wewnętrzny mur kurtynowy z wieżyczką wodociagową, obecnie jego fundament, przesło Mostu Bramy Toruńskiej, zakrycia kościoła św. Mikołaja, przypora zachodnia Bramy Wodnej wykonano z cegieł romańskich, charakterystycznych dla pierwszej połowy XIII w.

Notatki

(L.B.S.)

Redakcja: Tadeusz Rauchfleisz, Janusz Hinz. Logo KMDG wykonał Grzegorz H. Rygielski.